

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Bart Tromp

Geschriften van een intellectuele glazenwasser. De draagbare Tromp

Bert Bakker | 2010 | 420 pp. | € 24,95 | ISBN 9789035135093

Tromp, het geweten van de sociaaldemocratie

door *Paul van Velthoven*

Lid van de redactie van *Christen Democratische Verkenningen*.

Op 20 juni 2007 overleed volkomen onverwacht Bart Tromp, zelfbenoemd partijdeoloog van de PvdA, bijzonder hoogleraar internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam, onderzoeker bij Clingendael, columnist van *Het Parool* en *Elsevier* en medewerker aan tal van andere bladen. Wat in dit rijtje ontbreekt, maar wat voor hemzelf het meest telde, was dat hij een van de zeldzame voorbeelden in Nederland was van de *public intellectual*. In de laatste column die hij bezig was voor *Het Parool* te schrijven en niet meer kon voltooien, omdat hij door een hartstilstand werd getroffen, hekelde hij het zojuist gelanceerde voorstel van de Raad voor Economische Aangelegenheden tot verhoging van de AOW-leeftijd. Hij bediende zich niet van begrotingstechnische of economische argumenten om het af te wijzen (want daar lag zijn deskundig-

heid zeker niet) – nee, hij vond het voorstel moreel twijfelachtig. Waarom? De initiatiefnemers meenden dat de mensen langer moeten werken als ze langer leven. Mensen zouden dus nooit langer van hun pensioen mogen genieten dan tijdens de invoering van de AOW was bepaald.

Misschien zou Tromp later, als hij langer had geleefd, zich alsnog hebben laten overtuigen van de economische argumenten voor verhoging van de AOW-leeftijd – hij was tenslotte geen Don Quichot en populistische overwegingen om verantwoordelijkheid uit de weg te gaan waren hem bepaald vreemd. Nee, dit laatste voorbeeld toonde zijn onafhankelijke positie in politiek-maatschappelijke kwesties. De partijman in hem had nooit het laatste woord.

We kunnen ons daar nu nog eens van overtuigen, nu de Bart Tromp Stichting ruim twee jaar na zijn dood onder de titel *Geschriften van een intellectuele glazenwasser* een selectie van zijn artikelen en studies heeft uitgegeven. Die getuigen van een welhaast verpletterende veelzijdigheid, maar worden ook steeds gedragen door een grondige kennis van zaken en gekenmerkt

B
O
E
K
E
N

door een buitengewoon soepele manier van schrijven. In een bijdrage aan een symposium over de Franse politieke denker Raymond Aron dat ik samen met hem ruim een jaar voor zijn dood had georganiseerd, noemde hij zich naar het voorbeeld van Aron een 'intellectuele glazenwasser'. Hoe weinig hij op het eerste gezicht ook verwant was met Aron, toch dekt die aanduiding een aanzienlijk deel zijn publicitaire activiteiten. Voor zover de vergelijking met Aron staande kan blijven – de laatste had in een weloverwogen maar zeer concrete geschiedfilosofie zijn vertrekpunt gevonden om juist los van een partij en in een ander tijdsgewricht zijn politiek-maatschappelijk engagement gestalte te geven – was Tromp net zomin als Aron iemand die met opvallende theorieën aan de weg timmerde. Hij wilde daarentegen net als Aron helderheid verschaffen in met name ideologische vraagstukken. Dit blijkt bijvoorbeeld uit zijn in de bundel opgenomen stuk over de vroege marxistische beweging ('Marx contra Engels'), waaraan zowel communisme als sociaaldemocratie is ontsproten. Marx' leer heeft zijn ongevenaarde, maar ook fatale pretenties pas goed gekregen door de pseudowetenschappelijke interpretatie die kompaan Engels na de dood van Marx aan diens studie gaf, zo concludeert Tromp. Daar ging vervolgens Lenin mee aan de haal, met schrikwekkende gevolgen. Tromp had in deze studie niet alleen een historisch oogmerk, hij wenste ook verantwoordelijkheden te benoemen en de sociaaldemocratie daarvan vrij te pleiten.

* * *

Tromp, afkomstig uit een bescheiden Fries katholiek middenstandsmilieu, werd als student een sociaaldemocraat pur sang. In de PvdA, waarin hij vanaf het einde van de jaren zestig actief was, verwierf hij al snel de reputatie een dwarsligger te zijn met zijn publicitaire arbeid. De partij ging hem even-

wel zeer aan het hart en het was dan ook niet zo verwonderlijk dat zijn proefschrift – dat hij pas in 2002 voltooide, toen hij er al een carrière als wetenschappelijk medewerker aan de Leidse universiteit en een bijzonder hoogleraarschap internationale betrekkingen in Amsterdam op had zitten – handelde over de beginselprogramma's van de PvdA en haar voorganger de SDAP. Hij gaf daar-

Tromp zag met lede ogen hoe de democratische ledenpartij campagnepartij werd

vóór al vele kleine studies en artikelen in het licht over de socialistische beweging en haar voorvaders. Misverstanden daarover uit de weg ruimen of onbekendheid met de geschiedenis van die beweging in eigen gelederen bestrijden dreef hem daarbij. Wat hem motiveerde was trouw aan het emancipatoire en bevrijdende karakter van het sociaaldemocratische project. Met lede ogen zag hij onder voorzitter Rottenberg zijn partij veranderen in een campagnepartij, waarin de leden in zake het politieke beleid zo goed als alle invloed verloren. De politieke partijen lijden, zo constateerde hij in een stuk over de crisis van de politieke partijen, alle in meer of mindere mate aan wat hij het plebiscitair syndroom noemde: alles draait om de leider die alle macht naar zich toe trekt waardoor de democratische ledenpartij de nek wordt omgedraaid. In 2002 trok hij daaruit de consequentie en voerde hij samen met de Leidse politicoloog Ruud Koole campagne voor het voorzitterschap. Voor een keer lukte het daarmee een van bovenaf geregisseerde aanstelling van een nieuwe voorzitter te voorkomen en zo de interne democratie binnen de partij te doen zegevieren. De vraag is echter of hij door te

spreken van plebiscitair syndroom niet eerder een symptoom van de crisis bij de kop had in plaats van, zoals hij pretendeerde, de oorzaak daarvan zichtbaar te maken.

Hij ergerde zich eraan dat Kok zich de ‘ideologische veren’ van de partij afschudde en daardoor de deur van zijn partij feitelijk openzette voor het neoliberalisme. Het ideologische manco kwam naar het oordeel van Tromp vooral tot uiting in het onvermogen van zijn partij in de jaren negentig een om nieuw beginselprogramma te ontwerpen. Een *Weltanschauungspartei* als de PvdA – en dat geldt net zo goed voor het CDA – moet als kompas voor haar beleid een samenhangende visie ontwikkelen in het licht van de nieuwe wereldwijde sociale en economische realiteit, zo constateerde hij terecht. In plaats daarvan worden nu in verkiezingsprogramma’s van politieke partijen te kust en te keur allerlei wensen opgesomd, zonder dat daarvoor een adequaat ideologisch fundament gelegd is. Paars noemde hij een onzinnig begrip, alleen al omdat er geen sprake was van een nieuw amalgaam van verschillende politieke kleuren, maar er slechts ruim baan werd verschaft aan het neoliberalisme van de VVD. Het kapitalisme was in de eerste dertig jaren na de oorlog, toen de globalisering nog ver weg leek, op het eerste gezicht gebreedeld door de eendrachtige samenwerking van sociaaldemocraten en christendemocraten op nationaal niveau, maar al in de jaren tachtig werden de sociale verworvenheden van na de oorlog op het spel gezet. Nieuwe onaanvaardbare inkomensongelijkheid, commercialisering van allerlei elementaire diensten waaronder het recht, maakten hem duidelijk dat de samenleving meer en meer in de greep kwam van een agressief Angelsaksisch kapitalisme en om een nieuw samenhangend antwoord van zijn partij vroeg. De kredietcrisis maakte hij niet meer mee. Was dat wel het geval

geweest, dat had hij daarin ongetwijfeld het gelijk van zijn streven bevestigd gezien.

Tromp wilde niet geloven dat de rol van de traditionele sociaaldemocratie vandaag de dag is uitgespeeld, nu de voormalige arbeiders geëmancipeerd zijn. Hij gaf na de publicatie van zijn proefschrift, dat een laatste indrukwekkende poging van hem was om zijn partij op haar verantwoordelijkheid te wijzen, van verdere bemoeienis met de programkwestie af. Bij al zijn scherpszinnigheid vraag je je af waarom Tromp niet naar het voorbeeld van een man als Ralf Dahrendorf – die de traditionele sociaaldemocratie al in de jaren tachtig voor voltooid en daarmee uitgeregereerd verklaarde – de structurele tekorten van haar oorspronkelijke ideologie tegenover de nieuwe wereldwijde uitdagingen op heldere wijze wist te formuleren. Zijn aanklachten verrieden toch vooral een verknochtheid aan het socialistisch verleden, waar een nieuw open onderzoek op zijn plaats was geweest.

* * *

Zou men de helden willen aanwijzen die Tromp adoorde, dat zou behalve Marx ook de Amerikaanse socioloog Immanuel Wallerstein genoemd moeten worden. Het is dan ook jammer dat de samenstellers van Tromps nagelaten geschriften geen stukken hebben gevonden waarin deze twee figuren apart worden besproken. Een thematische ordening van Tromps nalatenschap zou zijn preoccupaties meer recht hebben gedaan dan de nu gevolgde, waarin zijn werk naar een aantal categorieën (politieke denkers, democratie en socialisme, en internationale betrekkingen) is ingedeeld.

Naast Marx, over wie Tromp een korte biografie schreef, interesseerde hij zich zeer voor Wallerstein, die als theoreticus van het zogeheten moderne wereldsysteem het werk van Marx in bepaalde opzichten voortzette. Tromp introduceerde diens werk in de jaren

zeventig in Nederland. Het wereldsysteem zoals Wallerstein dat ziet verschijnt op twee manieren: als de kapitalistische wereld-economie en als statenstelsel. Beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zoals de socioloog Max Weber het poneerde, zouden de afzonderlijke Europese staten zich niet hebben kunnen ontwikkelen zonder het ontluikende kapitalisme. Het centrum van dit systeem is de kapitalistisch georganiseerde markt die niet op een plaats is vast te leggen. Wel zijn er zijn binnen het kader van de kapitalistisch georganiseerde markt altijd landen die voorlopers zijn en achterblijvers. De achterstand zal niet vroeg of laat overbrugd worden, de achterblijvers vervullen slechts hand- en spandiensten aan de voorlopers, ook al kunnen er zich tussen die twee verschuivingen voordoelen. Het kan niet verwonderen dat de ideeën van Wallerstein populair zijn bij de antiglobalisten. Wallersteins visie was ook een hoofdtrek van de wijze waarop Tromp tegen de internationale betrekkingen aankeek. Ze was dus in zekere zin consistent met de wijze waarop hij op het binnenlandse front aandacht bleef vragen voor Marx' kritiek op het kapitalisme. Binnen de PvdA, die haar eigen ideologie steeds meer had prijsgegeven, vond hij daarvoor steeds minder gehoor.

Zijn interesse voor deze kritiek à la Marx maakte hem overigens bepaald niet eenkenig. Hij legde, om maar wat te noemen, een grote interesse aan de dag voor de kunst. Kunst moet, schreef hij, en hij zou tegenover Wilders en consorten zeker de argumenten gevonden hebben om hen van afschaffing van de kunstsubsidies af te houden.

Niet altijd was hij uit op eigen gelijk of hij had behoefte om een standpunt te ventileren, zo blijkt uit de intermezzo's die in de bundel zijn opgenomen. Tromp was zeker een van de meest levendige en meest toegankelijke debaters in het politieke debat.

Zo iemand moest wel steeds zijn plaats bevechten, niet alleen aan de universiteit, waar de academici met argwaan keken naar de vrijheden die de essayist en journalist zich veroorloofde, maar ook in de media, waar de verzakelijking de ruimte voor het grotere, goed geschreven politieke essay steeds verder inperkte. Als deze bundel in ieder geval iets bewijst, dan is het wel dat zijn dood een groot gemis is voor het politieke debat in dit land.